

De ontwikkeling van een jeugddelinquentierecht: van handelen naar behandelen, en (hopelijk) terug?

RUDI ROOSE^a
KAREL DE VOS^b
NELE FERYN^c

Panopticon, 39 (3), 185-191
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | May 2018

- ^a Hoofddocent, Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, Universiteit Gent (corresp.: rudi.roose@ugent.be)
- ^b Directeur, vzw Cidar; Praktijkassistent, Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, Universiteit Gent
- ^c Masterstudent, Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, Universiteit Gent

NAAR EEN EVIDENCE BASED JEUGDDELINQUENTIEBELEID

Ondertussen is genoegzaam bekend dat Vlaanderen sinds de zesde staatshervorming bevoegd is voor de aanpak van jeugddelinquentie. De Vlaamse Regering keurde op 20 maart 2015 de conceptnota “*Contouren en plan van aanpak voor een Vlaams beleid rond een gedifferentieerde aanpak van jeugddelinquentie*” goed. Momenteel ligt een tweede voorontwerp van decreet jeugddelinquentierecht ter tafel, met de bedoeling dit voor de zomer te stemmen in het Vlaams Parlement en een inwerkingtreding op 1 januari 2019. De rode draad in het voorontwerp is dat jongeren meer zullen aangesproken worden op hun verantwoordelijkheid en dat ze tegelijk meer kansen krijgen om hun schade te herstellen. Ook wordt de reactie op jeugddelinquentie afgestemd op nieuwe (jeugd)criminologische inzichten. Vlaanderen heeft zo de ambitie om zich internationaal als goede praktijk in de aanpak van jeugddelinquentie te profileren (PLEYSIER, 2018). De nadruk wordt daarbij gelegd op een *evidence-based* beleid en praktijk, en de ontwikkeling van een interventiedatabank met effectieve interventies, naar Nederlands voorbeeld.

Op de ontwikkeling van een meer *evidence-based* gerichte aanpak wordt in de kritieken op het voorontwerp overwegend positief gereageerd, gezien het wetenschappelijk onderbouwen van interventies als positief wordt gezien. PLEYSIER stelt wel scherp dat de Vlaamse overheid zelf in haar keuzes terzake inconsequent is en haar geloofwaardigheid ondergraaft gezien de uithandengeving als afhandelingsvorm blijft bestaan, terwijl alle onderzoek wijst op de ineffectiviteit van deze interventievorm (PLEYSIER, 2018). Zodoende laat de Vlaamse overheid de populistische roep om strengere interventies volgens hem primeren op de keuze voor werkbare tussenkomsten. Terwijl aan Franstalige zijde het behoud van de uithandengeving ook wel eens wordt bepleit omdat het zou fungeren als een ventiel dat precies ervoor zorgt dat de rest van de afhandelingsmodaliteiten humaan blijft (RANS, 2015).

BEKENDE KRITIEKEN

Er is echter natuurlijk veel meer aan de hand met deze ontwikkeling naar een *evidence-based* beleid en praktijk dan de mogelijk interne contradictorische keuzes van de overheid, of dan de kritiek dat een overheid geneigd is vooral dat onderzoek als waarheidsgetrouw te benaderen dat haar eigen ideologie ondersteunt. In het verleden werd in Panopticon trouwens ook reeds uitgebreid discussie gevoerd over deze ontwikkeling naar *evidence-based* criminaliteitsbeleid (bijvoorbeeld BURSENS, 2008).

Zo is natuurlijk ook reeds meermaals aangegeven dat wat vandaag als effectief wordt gepromoot, morgen als onwerkbaar of zelfs contraproductief wordt gezien. Een typisch voorbeeld is de Nederlandse hype over de Glen Mills scholen. Deze scholen, gericht op de behandeling van jongeren die in bendes actief waren, werden de ene dag de hemel in geprezen om nadien weer bij het huisvuil te worden gezet wegens onwerkzaam of zelfs contraproductief (STEYAERT, VAN DEN BIGGELAAR & PEELS, 2010). Maar ook andere kritieken zijn legio: zo wijzen VAN DER HELM en STAM op het feit dat de wetenschappelijke onderbouw voor de meeste methodieken in de Nederlandse databank effectieve jeugdinterventies maar zeer mager is. Zij wijzen tevens op het feit dat het onderzoek dat gebeurt om de effectiviteit van methodieken te onderbouwen vaak weinig garantie biedt op onafhankelijkheid, bijvoorbeeld omdat het onderzoek aangestuurd of uitgevoerd wordt door belanghebbende partijen (VAN DER HELM & STAM, 2016).

HET GEVAAR VOOR REDUCTIE

In dit editoriaal willen we echter vooral wijzen op het risico op reductie die vervat zit in de ontwikkeling naar een *evidence-based* jeugddelinquentiebeleid, met name de reductie van de discussie over jeugdhulp als een vorm van handelen naar een vorm van behandelen, en dus de reductie van delinquentie als een sociaal probleem naar jeugddelinquentie als een gedragsprobleem. We schrijven dit editoriaal aan de vooravond van de conferentie 'Sterk Sociaal Werk', waar op 24 mei 2018 duizend sociaal werkers samen komen om de boodschap te geven dat sociaal werk – bestaande uit jeugdhulp maar ook uit vormingswerk, sociaal cultureel werk, jeugdwerk, justitieel sociaal werk, opbouwwerk, maatschappelijke dienstverlening,... – als kern heeft dat het politiserend (kritisch) moet werken, nabij moet zijn, procesmatig, generalistisch en verbindend moet werken (VANDEKINDEREN, ROOSE, RAYMAECKERS & HERMANS, 2018). Deze krachtlijnen komen voort uit een voorbereidingstraject van 35 bijeenkomsten met in totaal 120 praktijkwerkers in zeven werkgroepen uit een diversiteit van praktijken en sectoren. Tevens werden deze krachtlijnen afgetoetst bij stakeholders uit beleid, praktijk en opleidingen. De aanleiding voor de conferentie was de vaststelling dat sociaal werk actueel onder druk staat wegens maatschappelijke ontwikkelingen waarbij de nadruk meer en meer ligt op eigen verantwoordelijkheid, conditionalisering van rechten en individualisering van problemen, met daarbij een sterke managerialistische inslag gericht op beheersbaarheid en voorspelbaarheid van sociale processen. Deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat sociaal werk praktijken dreigen te worden gereduceerd tot instrumentele antwoorden op problemen van maatschappelijke overlast, eerder dan als praktijken waarin ruimte is om te onderzoeken wat de betekenis is van sociale problemen, zoals armoede, delinquentie, *burn out*...

In het licht van de stellingen van de sociaal werk conferentie, is de vraag wat de betekenis is van de hulpverlening aan delinquente jongeren ten aanzien van deze krachtlijnen. Een

keuze kan zijn om dit niet meer als een brede pedagogische praktijk te benaderen, maar louter als een behandelingspraktijk. De weerstand van bijvoorbeeld het ‘Steunpunt Jeugdhulp’ in het kader van de fusie van de steunpunten tegen de affiliatie met de globale definitie van het sociaal werk als referentiekader – waarbij de nadruk vooral ligt op mensenrechten en sociale rechtvaardigheid – is hierbij mogelijk tekenend. Jeugdhulp plooit zich daarbij eigenlijk dan vooral terug op haar behandelende opdracht, waarbij een ruimere visie op pedagogisch handelen als maatschappelijk handelen verdwijnt.

Voor alle duidelijkheid: het gaat er ons niet om dat behandeling geen plaats zou hebben in de jeugdhulp of dat er geen jongeren zouden zijn die moeten worden behandeld. Het gaat ons om het risico tot de reductie van jeugdhulp in het algemeen tot behandeling. Een kenmerk van een *evidence-based* praktijk is volgens LATOUR (in BIESTA, 2010) de “*pasteurisatie van de samenleving*”: het gaat erom dat we eigenlijk de samenleving proberen te reduceren tot de kenmerken waaraan de testruimte voldoet, of met andere woorden dat we problemen zodanig definiëren tot ze passen binnen het bestaande aanbod, of dat we de juiste cliënten zoeken voor ons werkzame aanbod. Zo stelde een collega ooit dat de door hem onderzochte *evidence-based* methodiek die in het buitenland was aangekocht wel effectief werkte, maar dat de ‘verkeerde’ cliënten werden doorverwezen. Met andere woorden, *evidence-based* werken werkt, zolang die vervelende realiteit maar niet in de weg zit.

DE NOTIE VERANTWOORDELIJKHEID

Nu willen we ook het belang van de aandacht voor werkzame factoren in hulpverlening helemaal niet minimaliseren. Natuurlijk is het belangrijk na te denken over de wijze waarop we interventies onderbouwen en is een *evidence-informed* praktijk belangrijk. Het roept echter wel de vraag op wat we doen daar waar het niet blijkt te werken, en hoe we ervoor zorgen dat de verantwoordelijkheid daarvoor niet wordt afgeschoven op kinderen en ouders zelf (DE MEY, 2010). Een probleem is echter dat in de ontwikkeling naar een *evidence-based* beleid en praktijk vaak een onderscheid wordt gemaakt tussen waardengeladen kennis en *evidence-based* kennis, alsof onderzoek waardenvrij zou zijn. Zo zien we dat in de ontwikkeling naar *evidence-based* kennis de nadruk vaak ligt op ‘gedragsverandering’ van jongeren. Methodieken worden vaak geënt op zeer individualistische interventiemethoden, waarbij de aandacht voor de ruimere maatschappelijke problematiek die aan bod komt mogelijk naar de achtergrond verdwijnt. Kennis over werkbaarheid is nu immers vaak ontwikkeld op kennis over eerder individuele behandeling, dan nog eens gericht op cognitie (HERMANN & MENDER, 2009). De context waarin delinquentie tot stand komt, verdwijnt daarbij mogelijk uit beeld. Dit betekent niet dat met de context van de jongere geen rekening wordt gehouden of niet zou worden gewerkt (contextgericht werken is de mantra in alle jeugdhulp nu), maar wel dat deze context en de ruimere sociale situatie waarin feiten tot stand komen enkel worden gezien als een faciliterende dan wel remmende factor op de problematiek en de behandeling, en niet noodzakelijk als probleem op zich. De keuze om onderzoek zo op te vatten, is ook een ideologische keuze, met belangrijke implicaties voor de praktijk en voor jongeren zelf.

Dit roept de vraag op hoe we in de ontwikkeling naar een jeugdgedelinquentierecht de notie verantwoordelijkheid, een kernnotie in de actuele discussie, zullen invullen, ook in de concrete praktijk. Daar bestaan immers ook verschillende lezingen van. Verantwoordelijkheid kan worden gezien als een eigenschap van de jongere en zijn context. Het wordt in deze benadering begrepen als een vaardigheid/eigenschap van de minderjarige en zijn ouders/

opvoeders. Jongeren zijn niet enkel individueel verantwoordelijk voor hun daden, maar ze kunnen ook op hun verantwoordelijkheid worden aangesproken en desnoods gestraft. Negatief gezien betekent dit dat jongeren schuldig zijn als ze een norm overtreden en moeten worden gesanctioneerd door te leren aan de norm te voldoen. Positief betekent dit dat jongeren gezien worden als *'capable to respond'*. Zo wordt vaak vanuit de erkenning van de rechten van het kind verwezen naar het feit dat kinderen moeten worden gezien als aanspreekbaar op verantwoordelijkheid (HANSON, 2003). In het kader van deze benadering spreekt DUFF (2001) over verantwoordelijkheid als *"answerable"*. Ook FIERENS (2011: 3) schrijft hierover: *"Être responsable, c'est être capable de répondre"*. Beide benaderingen leggen echter de nadruk op verantwoordelijkheid als individuele verantwoordelijkheid, als een kenmerk van de jongere. Bijgevolg wordt verwacht dat jongeren verantwoordelijkheid nemen voor het gedrag dat ze gesteld hebben en de consequenties die mogelijks gepaard gaan met dat gedrag (NEWBURY, 2008). Maatschappelijke structuren en relaties tussen mensen worden niet in rekening gebracht (SUCH & WALKER, 2015). Hulpverlening wordt daarbij ingeschakeld om jongeren en hun omgeving te responsabiliseren, om mensen op hun verantwoordelijkheid aan te spreken (VAN GARSSE, 2012).

Volgens VAN GARSSE (2012) verwijst verantwoordelijkheid echter ook naar relaties tussen mensen. Verantwoordelijkheid gaat verder dan een eigenschap alleen, aangezien we een positie van een mens ten aanzien van een ander mens markeren. Bij het plegen van delicten is het dus niet vanzelfsprekend een individu alleen verantwoordelijk te stellen voor zijn daden. Mensen delen hun leven met anderen en worden permanent door anderen beïnvloed en gestuurd, waardoor we de mens 'een knooppunt van relaties' kunnen noemen (WIELEMANS, 1994). Het gevolg hiervan is dat verantwoordelijkheid niet als neutraal mag worden beschouwd, aangezien het een verhouding tussen mensen installeert (VAN GARSSE, 2012). Tevens zijn delicten tussen verschillende partijen geen geïsoleerde gebeurtenissen. Ze spelen zich af in een bredere maatschappelijke context. De maatschappij wordt als concrete gemeenschap nauwer betrokken bij het gebeuren en dit niet alleen bij de rol van de slachtoffers, maar ook in haar *"medeverantwoordelijkheid als criminaliteit genererende en in stand houdende context"* (DEKLERCK & DEPUYDT, 2001: 190). Verder is het eveneens een recht dat maatschappelijke voorzieningen jongeren ondersteunen in het leren nemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid (BRADT & REYNAERT, 2012). Hierdoor wordt de mogelijkheid om te handelen, om verantwoordelijkheid op te nemen, afhankelijk van de mogelijkheden die men heeft. Verantwoordelijkheid is in die zin de mogelijkheid hebben om de situatie te begrijpen en te beoordelen in functie van een grotere gelijkheid in handelingsmogelijkheden (NEWBURY, 2008). Kinderrechten zijn hierbij een mogelijke hefboom tot het bijbrengen van handelingsmogelijkheden. Ook het voeren van sociaal beleid is belangrijk om jongeren hierbij te ondersteunen. HERMANS (2005) ziet het concept 'collectieve verantwoordelijkheid' inherent aan de verzorgingsstaat. Onze verzorgingsstaat leidt tot het toepassen van dit principe waardoor problemen zoals criminaliteit niet louter beschouwd worden als problemen en verantwoordelijkheden van het individu, maar als maatschappelijk probleem. Dit probleem moet dan ook samen worden opgelost door bijvoorbeeld maatschappelijke achterstanden weg te werken.

In de huidige ontwikkeling ligt de nadruk echter vooral op een eerder individuele benadering (FERYN, 2018). Er kan dan wel nadruk liggen op de mogelijkheid tot bemiddelen (wat lijkt op het collectiviseren van de verantwoordelijkheid), maar we zien daarbij dat ook bemiddeling kan worden gezien als een plicht van de jongere die de schade aan de norm moet herstellen, eerder dan dat bemiddeling gezien wordt als een proces van zingeving (BRADT & REYNAERT, 2012).

NOOD AAN ZINGEVING

Hulpverlening aan jongeren, ook zij die (zware) feiten pleegden, heeft echter precies nood aan zingeving. Deze hulpverlening reduceren tot ‘vermijden van recidive’ met methoden die succesvol moeten zijn, houdt het risico in dat deze zingevingsprocessen worden afgeknipt. Het antwoord op deze kritiek is dat – indien de jongere ook andere hulp nodig heeft – dit kan plaatsvinden in een combinatie van maatregelen, ook buitengerechtelijk. Hoewel we natuurlijk voorstander zijn van deze mogelijkheid en de koppeling van het recht op jeugdhulp aan de afhandeling van jeugddelinquentie, roept het de vraag op naar de maatschappelijke betekenis van een evolutie van jeugdzorg naar forensische zorg voor jongeren. Het forensische verhaal is actueel zeer populair. De invulling van dat forensische is echter ook zeer smal. We hielden in 2002 bij de publicatie van het eerste handboek forensisch welzijnswerk reeds een pleidooi om het debat over forensisch welzijnswerk van volwassenen te veruimen naar ook minderjarigen (BOUVERNE-DE BIE, ROOSE & VERHELLEN, 2002). Zestien jaar later wordt stilaan ook bij minderjarigen over de forensische zorg gesproken, maar lijkt het welzijnswerk uit de discussie geknipt. Ook schreven we in 2007 reeds dat de (toen) nieuwe wet op de jeugdbescherming nood had aan een forensisch perspectief (BOUVERNE-DE BIE, ROOSE & BRADT, 2007) omdat de focus van de wet lag op heropvoeding in plaats van een ruime benadering van opvoeding, waarbij de wetgever er lijkt vanuit te gaan dat individuele opvoedingsdoelen en maatschappelijke opvoedingsdoelen wenselijk samenvallen. Dit riep de vraag op of voldoende ruimte geboden wordt aan een kritische bevraging van de gestelde verwachting naar maatschappelijke aanpassing.

Deze vraag is actueler dan ooit. De notie forensisch welzijnswerk verwees immers niet naar een sector of methodiek, maar naar de vraag hoe in het licht van strafrechtelijke ingrepen het recht op menselijke waardigheid van justitiabelen, slachtoffers en hun naastbestaanden kon worden gerealiseerd (ROOSE & DE BIE, 2008). Dat was geen methodisch debat over aanpak, maar een maatschappelijk debat over de vraag in welk soort samenleving we willen leven. Een vraag blijft of dat forensische debat ooit wel zo sterk is geweest (VAN GARSSE, 2015), maar duidelijk is dat het vandaag steeds meer afwezig lijkt. Bij de volwassenen is in het Decreet betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (2013) als doelstelling ‘het vermijden van recidive’ ingeschreven, terwijl de forensische discussie net een maatschappijkritische discussie betrof die als finaliteit van hulpverlening aan justitiabelen niet van deze doelstelling vertrok, maar vanuit de discussie over de verhouding tussen individuele en maatschappelijke verwachtingen. Als we nu toch de notie forensische zorg zien opduiken bij minderjarigen is het jammer genoeg ook eerder vanuit een methodische benadering, eerder dan vanuit een ruimer sociaal kader. Hoewel allerlei argumenten zijn te vinden voor het ‘splitsen’ van de afhandeling van de jeugddelinquentie en de jongeren die zich bevinden in een verontrustende opvoedingssituatie, roept dit ook de vraag op hoe we toch vermijden dat deze jongeren gezien worden als ‘anders’ of als ‘bijzonder’.

NAAR EEN SOCIALE JEUGDZORG

Besluitend pleiten we ervoor dat zowel de georganiseerde reactie op jeugddelinquentie als de georganiseerde jeugdhulp deel blijven uitmaken van een sociale jeugdzorg (DE VOS, ROOSE & DE BIE, 2015). Hiermee bedoelen we een jeugdzorg die de verbinding tot stand brengt tussen sociale en pedagogische dimensies in zowel de benadering van de problemen waarop een antwoord wordt gezocht, als in het tot stand komen van antwoorden op die problemen.

Aandachtig blijven voor de verbinding tussen deze sociale en pedagogische dimensies is niet evident en blijft een opgave. De verbinding maken tussen deze dimensies in de benadering van de problemen waarop een antwoord wordt gezocht, impliceert dat zowel de jeugdhulpinterventies als de reacties op jeugddelicten, gevoelig blijven voor de sociale omstandigheden waarin kinderen opgroeien en opgevoed worden, en respect opbrengen voor de leefwereld van kinderen en jongeren als referentiekader waarin noden, omgangsvormen, en interventies betekenis krijgen.

We pleiten in dat verband ook voor de vervlechting van sociale en pedagogische dimensies in het tot stand brengen van de antwoorden op problemen die aanleiding geven tot jeugdhulpinterventies of reacties op jeugddelicten. De jeugdhulpinterventies en reacties op jeugddelicten zijn immers zelf communicatieve gebeurtenissen die zich tussen personen met uiteenlopende achtergronden, rollen, statuten, mandaten afspelen. Het vervlechten van sociale en pedagogische dimensies in het tot stand brengen van antwoorden op problemen, impliceert dan ook dat zowel de verhoudingen tussen de betrokkenen in interventies en reacties, als de probleemdefiniëringen en -oplossingen, als de interventie- of reactiegeschiedenis vatbaar blijven voor communicatief onderzoek, waarbij aanvaard wordt dat zowel de probleemdefiniëringen als doelstellingen van interventies en reacties op jeugddelicten, vatbaar zijn voor uiteenlopende (gelijkwaardige) interpretaties. Het pedagogische doel van jeugdhulpinterventies en reacties op jeugddelicten ligt in de uitnodiging aan jongeren en andere betrokkenen een subjectieve zin te geven aan de interventies en reacties, en hier ook voor uit te komen en er verantwoordelijkheid voor op te nemen. Het moeilijke punt hier is dat zingeving niet noodzakelijk samenvalt met algemeen beleden doelstellingen zoals 'het bevestigen van de maatschappelijke norm', of 'het vermijden van recidive', en dat zingeving veraf staat van de effectiviteits- en efficiëntiemantra. Subjectieve zingeving is nochtans een noodzakelijke voorwaarde om van interventies of reacties ook hulpbronnen te kunnen maken. Ontbreekt die zingeving dan eindigt de pedagogie van jeugdhulp en reactie op jeugddelicten bij het uiterlijk voldoen aan de verwachtingen van wie de macht heeft tussen te komen in je leven, of in het beste geval bij het opdoen van vaardigheden om zich een weg te banen in het samenleven.

Aan de horizon van jeugdhulpinterventies en reactie op jeugddelicten staat niet zozeer de bevestiging van de maatschappelijke norm, maar de vraag en de uitdaging mee vorm te geven aan het samenleven waarin respect voor gelijke menselijke waardigheid van elke persoon erfahrbaar wordt gemaakt. Dit lijkt ons een andere uitdaging dan het ontwikkelen van een *evidence-based* forensische jeugdzorg.

REFERENTIES

- BOUVERNE-DE BIE, M., ROOSE, R., & VERHELLEN, E. (2002). Forensisch welzijnswerk en jeugdbescherming: een eerste verkenning. In M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE, & J. VANACKER (Eds.), *Handboek Forensisch Welzijnswerk* (pp. 585-606). Gent: Academia Press.
- BIESTA, G. (2010). Why 'What Works' Still Won't Work: From Evidence-Based Education to Value-Based Education. *Studies in Philosophy of Education*, 29, 491-503.
- BRADT, L., & REYNAERT, D. (2012). Herstelrecht en kinderrechten: discussies over responsabilisering. In M. DE BIE, R. ROOSE & M. VANDENBROECK (Eds.), *Maatschappelijk engagement: een besef van kwetsbaarheid* (pp. 443-458). Gent: Academia Press.
- BURSSSENS, D. (2008). Valkuilen van een evidence based criminaliteitsbeleid. *Panopticon*, 29(2), 6-20.

- DE BIE, M., ROOSE, R., & BRADT, L. (2007). De nieuwe jeugdbeschermingswet: nood aan een forensisch perspectief. *Panopticon*, 28(6), 68-79.
- DEKLERCK, J., & DEPUYDT, A. (2001). Aanzetten tot een fundamentele theorievorming voor een herstellende justitie. In L. DUPONT & F. HUTSEBAUT (Eds.), *Herstelrecht tussen toekomst en verleden. Liber Amicorum Tony Peters* (pp. 163-196). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- DE MEY, W. (2010). *Begeleiden van ouders van jonge kinderen met gedragsproblemen vanuit een ontwikkelingspsychopathologisch en sociaalpedagogisch perspectief*. Doctoraat ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de Pedagogische Wetenschappen. Gent: Universiteit Gent.
- DE VOS, K., ROOSE, R., & DE BIE, M. (2015). From 'Re-education' as an educational paradox to education as a shared commitment? In CHRISTIAENS, J. (Ed.), *It's for your own good: researching youth justice practices* (pp. 337-352). Brussel: VUBPress.
- DUFF, R.A. (2001). *Punishment, communication and community*. Oxford: University Press.
- FERYN, N. (2018). *De notie verantwoordelijkheid in de aanpak van jeugddelinquentie*. Masterproef ingediend tot het behalen van de graad van master in het sociaal werk. Gent: Universiteit Gent.
- FIERENS, J. (2011). Responsables de quoi? *Journal du droits de jeunes*, 306, 3-7.
- HERMANS, F. (2005). *Op zoek naar bescherming: veranderingen in de zorg en de organisatie van de zorg in een kwetsbare samenleving*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- HANSON, K. (2003). *Kinderrechten en strafrechtelijke verantwoordelijkheid: een kritische analyse*. Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van doctor in de rechten. Gent: Universiteit Gent.
- HERMANS, J., & MENDER, A. (2009). *Walk the line. Over continuïteit en professionaliteit in het reclasseringswerk*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- NEWBURY, A. (2008). Youth crime: Whose responsibility? *Journal of Law and Society*, 35(1), 131-149.
- PLEYSIER, S. (2018). Op weg naar een "evidence based" jeugddelinquentierecht? *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten*, 1, 3 - 8.
- RANS, P. (2015). *Evoluties in het jeugdbeschermingsrecht van de Franse Gemeenschap*. Presentatie op de studiedag '50 jaar jeugdbeschermingsrecht' op 28 mei 2015 te Leuven.
- ROOSE, R., & DE BIE, M. (2008). Forensisch welzijnswerk: meer dan humane detentie! *Panopticon*, 29(2), 1-5.
- STEYAERT, J., VAN DEN BIGGELAAR, T., & PEELS, J. (2010). *De bijziendheid van evidence based practice. Beroepsinnovatie in de sociale sector*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- SUCH, E., & WALKER, R. (2005). Young citizens or policy objects? Children in the "rights and responsibilities" debate. *Journal of Social Policy*, 34(1), 39-57.
- VANDEKINDEREN, C., ROOSE, R., RAYMAECKERS, P., & HERMANS, K. (2018). *Sterk sociaal werk*. Brussel: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- VAN GARSSE, L. (2012). Verantwoordelijkheid en handelingsdrang. Een denkoefening rond een opdringerig concept. *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten*, 13(3), 171-186.
- VAN GARSSE, L. (2015). *Hulpverlening en/of strafrechtelijke sanctionering? Een sociaal-pedagogische analyse van de ontwikkeling van het forensisch welzijnswerk in Vlaanderen*. Proefschrift ingediend tot de graad van doctor in de Pedagogische Wetenschappen. Gent: Universiteit Gent.
- VAN DER HELM, P., & STAM, G. (2016). *Herrie in de keuken*. Lezing Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen Universiteit Gent op 1 februari 2016.
- WIELEMANS, W. (1994). *Voorbij het individu*. Leuven, Appeldoorn: Garant.